

ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

INDUSTRIAL POLICY
AND INNOVATIVE DEVELOPMENT

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.003>

УДК 338.45 : 66

JEL: N10, N40, N60, O14

Л.В. ДЕЙНЕКО, д-р екон. наук, проф.,

завідувачка відділу промислової політики

e-mail: deinekolv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0540-5413>

Е.І. ШЕЛУДЬКО, канд. екон. наук,

старший науковий співробітник відділу промислової політики

e-mail: sheludkoella@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4329-063X>

М.Ю. ЗАВГОРОДНЯ, канд. екон. наук,

науковий співробітник відділу промислової політики

e-mail: mzavgorodnia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9190-6403>

О.С. ЗАРУДНА, молодший науковий співробітник

відділу промислової політики

e-mail: olgaszua@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7253-8091>

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ ПІД ВПЛИВОМ ВОЄННИХ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Окреслено сучасний стан хімічної промисловості, виявлено тенденції і загрози, що впливають на розвиток галузі з огляду на сучасні глобальні виклики, пов'язані, передусім, з військовою агресією проти України. Показано, що подальше просування України на шляху до ЄС потребує врахування європейського досвіду стосовно підвищення технологічності та інноваційності хімічного виробництва. Досліджено можливості для відновлення окремих хімічних секторів на

Цитування: Дейнеко, Л., Шелудько, Е., Завгородня, М., Зарудна, О. (2024). Хімічна промисловість під впливом воєнних та євроінтеграційних викликів. *Економіка України*. 67. 10 (755). 03-26. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

основі реалізації інвестиційних проєктів, що стимулюють імпортозаміщення в галузі, обґрунтовано інструменти підтримки виробництв імпортозамінної продукції. Запропоновано заходи з відновлювального розвитку хімічної промисловості в процесі подолання наслідків війни, забезпечення стійкості галузі та її підтримки в реалізації інвестиційних проєктів стратегічного значення.

Ключові слова: хімічна промисловість; стійкість; відновлення; імпортозаміщення; інвестиційні проєкти; євроінтеграція.

Сьогодні Україна зіткнулася з найбільшими військовими, економічними і демографічними загрозами з часів свого існування як незалежної держави. Війна породила низку проблем в усіх галузях промисловості, що пов'язані з руйнуванням промислової інфраструктури, релокацією бізнесів, зниженням попиту на товари і послуги, утрудненням логістики, браком доступу до сировини, фінансуванням нагальних потреб і страхуванням воєнних ризиків, посиленням тенденцій щодо відпливу професійних кадрів через їх виїзд за кордон і мобілізацію. Серед найбільш постраждалих галузей — хімічна промисловість. За час повномасштабних воєнних дій, що тривають уже понад два роки, ряд ключових підприємств галузі було повністю знищено чи пошкоджено, частина вимушено припинила свою діяльність з метою запобігання витоків небезпечних хімічних речовин. Серед найбільших хімічних підприємств, що зазнали значних руйнувань чи повного знищення, — НВП «Зоря» (Рубіжне, Луганська область), Северодонецьке об'єднання «Азот», Лисичанський НПЗ, «Сумхімпром», Авдіївський коксохімічний комбінат. Ураховуючи вагомий вплив хімічної промисловості на відновлення діяльності секторів вітчизняної економіки, підвищення обороноздатності країни і забезпечення продовольчої безпеки, актуальними є зменшення вразливості й забезпечення стійкості галузі перед лицем воєнних і глобальних викликів та її прискорене відновлення з урахуванням євроінтеграційних перспектив України.

Отже, **мета статті** — висвітлити ключові проблеми функціонування хімічної промисловості в умовах воєнних викликів, розкрити шляхи досягнення резильєнтності галузі до впливу деструктивних чинників, спричинених повномасштабною військовою агресією РФ, окреслити заходи щодо її відновлення, які відповідатимуть національним інтересам і євроінтеграційним імперативам.

Хімічна промисловість завжди була і є однією з найважливіших базових галузей національної економіки, системо- і бюджетоутворюючою для багатьох міст і регіонів України. Вона відіграє ключову роль у розвитку промисловості й забезпеченні товарами і технологіями, необхідними для життя. Продукція галузі має високий рівень міжгалузевого споживання і користується значним попитом у різних сферах економіки: сільському господарстві, будівництві, металургії, машинобудуванні, медичній, парфумерно-косметичній, фармацевтичній галузях, харчовій і легкій промисловості для виробництва різноманітних споживчих товарів, у секторі послуг тощо.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

На момент повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. в хімічній галузі України діяло 6481 суб'єкт господарювання, з них: 2591 підприємство — у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції, 3890 — у виробництві гумових і пластикових виробів. На кінець 2022 р. кількість діючих підприємств зменшилася майже на 17 %, а на початок 2024 р., за даними Союзу хіміків України, — скоротилася порівняно з довоєнним періодом не менше ніж на третину. Найбільших втрат з початку війни зазнали виробництва органічної хімічної продукції — у 2023 р. порівняно з 2021-м їх обсяг скоротився в 1,7 разу, неорганічної хімічної продукції — у 2,4 разу, добрив і азотних сполук — на 20 %. Найбільше за цей період впали обсяги виробництва пластмас у первинних формах — у 7 разів (до 3,5 млрд грн у 2023 р.), передусім, через зупинення виробництва на ТОВ «Карпатнафтохім»¹.

Під впливом війни критично знизилася кількість зайнятих працівників на підприємствах хімічної промисловості. Нині ця проблема виходить на перший план з огляду на дефіцит фахового персоналу через відплив кадрів як унаслідок вимушеної «воєнної» міграції, так і через мобілізацію. За даними Союзу хіміків України, середньорічна чисельність зайнятих у виробництві хімічних речовин та хімічної продукції на 1 січня 2024 р. становила 20,5 тис. осіб, тобто з початку війни галузь втратила третину персоналу.

Останні репрезентативні статистичні дані Державної служби статистики України щодо індексу промислової продукції у 2022 р. виявили падіння виробництва хімічних речовин і хімічної продукції до 38 % від рівня попереднього (довоєнного) року, а у виробництві гумових і пластмасових виробів цей показник склав 58,9 %. Відповідно, частка хімічної галузі у ВВП країни зменшилася до 2 % (2023 р.). На рис. 1 представлено динаміку індексів хімічної продукції за 2022—2023 рр., яка демонструє спадні тенденції за секторами, причому найбільші величини падіння — у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції, які, однак, були меншими за загальний рівень падіння по переробній промисловості. Натомість інші два виробництва завжди демонстрували менш песимістичні цифри і перевищували рівень переробної промисловості, причому останні місяці відрив збільшується. За секторами кращу динаміку показують виробництво пестицидів та іншої агрохімічної продукції, виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виробництво гумових виробів.

¹ Аналітична оцінка ситуації у хімічній промисловості України та на внутрішньому товарному ринку хімічної продукції за підсумками 2023 року. Аналітична записка. Черкаси, ДП «Черкаський НДІТЕХІМ», 2023. 54 с. URL: http://www.nditekhim.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/HPUVyp-42023-_shhorichnyk.pdf

Рис. 1. Індекси хімічної продукції з усуненням сезонних коливань (2016 р. = 100), %
 Джерело: побудовано авторами за: Індекси промислової продукції. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Отже, за період повномасштабного вторгнення вітчизняна хімічна промисловість зазнала суттєвих змін:

- скоротились обсяги товарного виробництва; частина підприємств призупинила або припинила свою діяльність через втрату й ускладнення доступу до сировинних ресурсів;
- спостерігається розірвання ланцюгів виробництва, постачання і збуту;
- суттєво зменшилася кількість працюючих у галузі, у наявності вплив робочої сили, у тому числі й через вимушену міграцію промислово-виробничого персоналу;
- відбулися негативні зміни в структурі виробництва хімічної продукції, насамперед, за рахунок значного скорочення частки продукції основної хімії, первинних пластмас і мінеральних (азотних) добрив. Катастрофічне падіння обсягів виробництва (особливо за продуктами органічної та неорганічної хімії) і руйнування виробничих потужностей становлять загрозу для розвитку галузі й економічної безпеки країни.

Водночас сьогодні в окремих галузях уже простежуються ознаки відродження. Відновили свою роботу підприємства в центрі й на заході країни, зокрема, з виробництва гумових і пластмасових виробів, синтетичних миючих засобів, парфумерних і косметичних виробів, фармацевтики, добрив, засобів захисту рослин. Є потенціал імпортозаміщення у виробництві,

що випускають високотехнологічну наукомістку продукцію, особливо в сегменті добрив і хімічних препаратів: комплексні добрива пролонгованої дії та збагачені життєво необхідними мікроелементами, комплексні добрива із заданими наперед властивостями, засоби захисту рослин.

Слід зазначити, що в Україні завжди традиційно високим був рівень виробництва азотних добрив, що сприяло розвитку українського агросектору і задовольняло попит на зовнішньому ринку. Після початку повномасштабного вторгнення на тлі зупинення ключових підприємств і руйнування окремих потужностей виробництво азотних добрив скоротилося в п'ять разів. Проте в сегменті виробництва добрив і засобів захисту рослин реалізуються нові інвестиційні проекти. Зокрема, нову технологічну лінію запускає компанія ALFA Smart Agro в спеціалізованому цеху Білоцерківського заводу препаративних форм для виробництва сухих гербіцидів. Потужність нового цеху сухих гербіцидів — 300 т продукції на рік. ALFA Smart Agro планує виготовляти в Україні препарати не лише для потреб внутрішнього ринку, але й на експорт. Запуск у 2023 р. Вінницького заводу з виготовлення преміальних рідких стартових добрив Квантум Діафан АСТіон і добрив для позакореневого харчування ТМ Quantum дозволить збільшити потужності з виробництва цього виду добрив на 40 %. На Дніпровському заводі мінеральних добрив запущено виробництво азотно-фосфорних добрив (рідкі добрива і подвійний суперфосфат), які можуть за цінами конкурувати з імпортованими аналогами.

На тлі значного падіння внутрішнього попиту на мінеральні добрива й скорочення експорту підприємства змушені диверсифікувати ринки збуту своєї продукції. Зокрема, Україна може претендувати на 15 % європейського ринку і, за оптимістичного сценарію, експортувати близько 2 млн т на рік мінеральних (азотних) добрив². Потрапляння під санкції Європейського Союзу низки білоруських компаній, зокрема «Білоруськалій» і «Білоруська калійна компанія», також сприятиме цьому процесу. Найбільш перспективними ринками для заміщення білоруських мінеральних добрив у ЄС є Польща, Франція і Німеччина.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЄКТИ З ПЕРЕРОБКИ СИРОВИНИ І ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Системний підхід до залучення інвестицій і використання можливостей для розроблення інвестиційних проєктів з переробки сировини і впровадження нових технологій є запорукою економічного зростання хімічної галузі в період повоєнного відновлення. Особливу важливість матимуть налагодження процесу залучення іноземних інвестицій для відновлення виробництв у

² Розрахунки корпорації Group DF (Петрушко Л. Україна знову дозволила експорт добрив. Країна може заробити до \$2 млрд на рік. *Forbes*. 2022. 27 лип. URL: <https://forbes.ua/news/ukraine-znovu-dozvolila-eksport-dobriv-kraina-mozhe-zarobiti-do-2-mlrd-na-rik-27072022-7394> (дата звернення: 27.05.2024)).

секторах з найбільшим потенціалом до зростання, фінансування інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток ключових промислових секторів, підтримка приватного сектору з відродження місцевого виробництва, підвищення рівня забезпеченості трудовими ресурсами в регіонах і працевлаштування ветеранів, ВПО, реемігрантів тощо. Для проектів з відновлення виробництв з високою доданою вартістю, проектна стадія яких, зокрема узгодження технічних особливостей стейкхолдерами, може відбуватися навіть у воєнний час, слід залучити міжнародні інвестиції. Водночас інвестиційна ситуація у вітчизняній хімічній галузі нині залишається невизначеною. У галузі відбуваються процеси впорядкування власності, є перспективи модернізації кількох великих підприємств; розвиваються проекти стартаперів (за підтримки міжнародних донорів); спільні проекти хімічних компаній із зарубіжними партнерами у сфері нового біопакування й перероблення відходів пластику. Останнім часом, завдяки високому ступеню лояльності українського споживача, дедалі більше стає невеликих локальних крафтових виробників і «підприємств, що народжені глобальними», у яких інвестиції направляються в експортоорієнтовану продукцію, інтернаціоналізацію яких передбачено заздалегідь, за рахунок інноваційності, орієнтації на певні ринкові ніші й нових способів ведення бізнесу.

У рамках ініціативи Європейського інвестиційного банку щодо виділення 50 млн дол. для підтримки агропереробки, зокрема для розвитку виробництва біометану і біоетанолу, Україна за два роки планує збудувати 10 заводів з виробництва біометану. Перше підприємство в Чернігівській області вже дає біометан, який може замінити основну сировину хімічної промисловості — природний газ.

У хімічній промисловості вже почався процес ініціювання і передпроектного опрацювання перспективних інвестиційних проектів за різними напрямками:

1) компанія Group DF International GmbH уклала меморандум про взаєморозуміння з компанією Hyundai Engineering, одним з напрямів спеціалізації якої є виробництво добрив і хімічних речовин. Документ передбачає створення спільних інвестиційних проектів у галузі виробництва добрив як на території України, так і в інших юрисдикціях. Зокрема, ідеться про плани щодо спільної реалізації проектів з будівництва нових і реконструкції наявних хімічних заводів³;

2) приватне підприємство «Компанія Росток-Агро» створює індустріальний парк «Ростагропром» (м. Кропивницький)⁴, який включатиме завод з переробки відходів пластику;

³ Група компаній українського бізнесмена та Hyundai Engineering співпрацюватимуть у виробництві добрив. *Ukraine Business News*. 2023. 21 лис. URL: <https://ubn.news/uk/grupa-kompanij-ukrayinskogo-biznesm> (дата звернення: 22.05.2024).

⁴ Створення індустріального парку «Ростагропром». *DREAM Проекти*. URL: [https://dream.gov.ua/ua/project/DREAM-UA-130324-0AF3E7B5/profile?fromFilter\[satus\]=active](https://dream.gov.ua/ua/project/DREAM-UA-130324-0AF3E7B5/profile?fromFilter[satus]=active) (дата звернення: 20.05.2024).

3) Biofarm (Польща) планує побудувати завод на Львівщині, для чого робиться землевідведення і Жовківська громада вже підписала меморандум про співпрацю з фармацевтичною компанією⁵.

З-поміж інвестиційних проектів виокремлюється група, пов'язана з вторинною переробкою, що сприяє меншому споживанню сировини і незначній генерації відходів.

За фінансування Європейського Союзу й уряду Німеччини в межах програми EU4Business гранти до 25 тис. євро на розвиток власних продуктів і послуг з інноваційною складовою отримали такі малі й середні підприємства (МСП): ТОВ «Амполіт плюс», ТОВ «Репласт», ТОВ «ТЕРМІОН-ПЛЮС», ТОВ «Експлоджен»⁶.

У 2021—2023 рр. інвестиційні проекти сконцентрувалися в таких галузях:

- виробництво пестицидів й іншої агрохімічної продукції: Bayton (завод з виробництва засобів захисту рослин і мікродобрив);
- виробництво мила і мийних засобів, засобів для чищення й полірування, парфумів і косметичних засобів: Unilever (завод з виробництва засобів особистої гігієни, шампунів і гелю для душу від брендів Dove, Ахе, TRESemme і Clear); невеликі крафтові виробництва (мило, шампуні);
- виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів: ТОВ «Експлоджен» (створення продуцентів нових антибіотиків і агрохімічних препаратів);
- виробництво гумових і пластмасових виробів: ТОВ «Амполіт плюс» (повний цикл створення виробів з полімерів і металів); ТОВ «Репласт» (виготовлення пластикових виробів литтям під тиском, екструзією і 3D-друком); ТОВ «ТЕРМІОН-ПЛЮС» (переробка змішаних пластикових відходів на альтернативні джерела енергії за інноваційною технологією піролізу); індустріальний парк «Хотин Invest» (виробництво пластмасових виробів); індустріальний парк «Ростагропром» (завод з переробки пластикових відходів).

Є приклади адаптації до нових умов релокованих бізнесів, коли підприємці, втративши виробниче обладнання, концентруються на інноваційних розробках. Так, фармацевтична компанія «Мікрохім» з Луганської області в Києві переорієнтувала бізнес на контрактні угоди з продукування ліків⁷. Нині «Мікрохім» працює з шістьма різними виробниками, забезпечила релокацію на нову виробничу базу 70 своїх працівників і додатково набирає нові кадри, оскільки зберегла всі ліцензії і залишається на ринку.

⁵ Одна з найбільших фармацевтичних компаній Польщі збудує завод на Львівщині. *Ukraine Business News*. 20 жов. URL: <https://ubn.news/uk/odna-z-najbilshih-farmaceutichnih-kom> (дата звернення: 25.04.2024).

⁶ 750 тисяч євро на підтримку бізнесу: результати грантового конкурсу від EU4Business. УФС. 2024. 03 січ. URL: <https://usf.com.ua/results-of-eu4business-grant-competition> (дата звернення: 15.04.2024).

⁷ Луганська фармацевтична компанія відновила роботу в Києві. *РЕ-ІНФОРМ*. 2023. 26 лис. URL: <https://reinform.com.ua/34149/luganska-farmaceutychna-kompaniya-vidnovyly-robotu-v-kyuevi/> (дата звернення: 22.04.2024).

Одним з найперспективніших інвестиційних напрямів є виробництво діоксиду титану, який як білий пігмент широко використовується в целюлозній, лакофарбовій і автомобільній промисловості, виробництві синтетичних волокон, гумових виробів, пластмас, термостійкого й оптичного скла, білої емалі, керамічних діелектриків тощо⁸. У 2021 р. світовий ринок діоксиду титану оцінювався у 20,9 млрд дол. і до 2026-го повинен зрости до 27,9 млрд дол. Україна є однією з шести країн світу з родовищами титанових руд, причому наші поклади становлять близько 20 % світових запасів. За наявності ж сировини існує можливість з допомогою міжнародних інвесторів реалізувати цикл виробництва на енергетично ефективних екологічних технологіях і з комплексної переробки ільменіту.

Суттєвими перешкодами для розвитку галузі й відновлення промислового потенціалу хімічного виробництва залишаються:

- воєнний стан і тривалі воєнні дії, що призвели до руйнувань і призупинення діяльності значної частини ключових підприємств галузі; втрата низки стратегічних підприємств через окупацію територій;
- нестійкість внутрішнього виробництва, нестабільний режим роботи підприємств, невисокий (нижче 55—60 %) рівень завантаження виробничих потужностей;
- зростання цін на всі складові собівартості хімічної продукції, передусім на сировину, електроенергію, слабкий і нестабільний попит на продукцію;
- ускладнення, розірвання і здорожчання перевезень у логістичних внутрішніх і зовнішньоторговельних ланцюгах;
- дефіцит обігових коштів, низька доступність фінансових ресурсів і високе податкове навантаження на підприємства галузі;
- посилення імпортозалежності виробництва і внутрішнього товарного ринку, зокрема за всім спектром комплексних добрив, домінування імпорتنних поставок у товарній групі азотних добрив⁸ (Шевцова, 2022).

ІМПОРТОЗАЛЕЖНІСТЬ І МОЖЛИВОСТІ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ НА РИНКУ ХІМІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Вплив останнього фактора значно посилюється в новітніх умовах. Особливістю українського ринку продукції хімічної промисловості нині є домінуюча присутність імпорту на внутрішньому товарному ринку, який зріс практично в усіх сегментах, проте найбільш демонстративною за останні роки стала експансія імпорتنних мінеральних і хімічних добрив. Так, у 2023 р. від-

⁸ Хаустов В. Виробництво діоксиду титану — перспективний шлях розвитку, про який усі забули. *Дзеркало тижня*. 2023. 13 жов. URL: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/virobnitstvo-dioksidu-titanu-perspektivnij-shljakh-rozvitku-projakij-usi-zabuli.html> (дата звернення: 25.05.2024).

⁹ Аналітична оцінка ситуації у хімічній промисловості України та на внутрішньому товарному ринку хімічної продукції за підсумками 2023 року. Аналітична записка. Черкаси, ДП «Черкаський НДІТЕХІМ», 2023. 54 с. URL: http://www.nditekhim.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/HPUVyp-42023-_shhorichnyk.pdf

Таблиця 1. Частка продажу підприємствами роздрібною торгівлі споживчих товарів, вироблених окремими галузями хімічної промисловості, %

Найменування товарної групи	2017	2018	2019	2020	2021
Непродовольчі товари	32,6	31,7	32,0	32,9	34,5
Косметичні товари й вироби для туалетних кімнат	17,6	18,9	23,7	26,0	24,9
Фармацевтичні товари	49,8	50,2	50,0	49,8	49,3
Засоби для миття, чищення, полірування й догляду за автомобілями	50,6	53,1	57,6	60,0	65,0
Побутові засоби для миття, чищення й догляду	32,4	31,4	32,3	33,3	30,8

Джерело: складено авторами за: Частка продажу підприємствами роздрібною торгівлі товарів, що вироблені на території України. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sr/chprt/chprt2017_u.htm

булося суттєве розширення імпорту хімічної продукції порівняно з 2022 р. і за товарним асортиментом, і за географією поставок. Імпорт хімічної продукції в Україну за січень — листопад 2023 р. склав у вартісному вимірі 10,2 млрд дол., з яких зростання імпорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей відбулося на 19,7 %, а полімерних матеріалів, пластмас і виробів з них — на 14,6 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Посилилась імпортозалежність українського товарного ринку хімічної продукції у першу чергу від продукції Китаю і Польщі. За даними 2023 р., у структурі внутрішнього товарного ринку хімічної продукції українська продукція становила лише 23 %, китайська — 14, польська — 13, німецька — 7, турецька — 5, продукція інших країн світу — 38 %. Уже в I кварталі 2024 р. частка імпортової продукції на внутрішньому товарному ринку України зросла до 80 %.

Від'ємне зовнішньоторговельне сальдо в сегменті хімічної продукції на кінець 2023 р. майже на третину перевищило показник попереднього року. В цілому, за даними Союзу хіміків України, за результатами 2023 р. мало місце зниження експорту на 47 % порівняно з 2021-м; експорт азотних добрив (у вартісному вираженні) зменшився більш як у чотири рази порівняно з попереднім періодом; майже втрачено експорт полімерної продукції. З огляду на це, українські виробники полімерних матеріалів тепер суттєво залежать від імпортової сировини. Нині діяльність підприємства ТОВ «Карпатнафтохім» «Карпатсмоли» припинено, що негативно позначається на виробництві первинних пластмас. За підсумками січня — листопада 2023 р., імпорт в Україну пластмасових виробів зріс порівняно з аналогічним попереднім періодом на 12,2 %, а гумових виробів — склав 122 % від рівня 2022 р. Це свідчить про те, що вітчизняне виробництво пластмасових виробів не відновилось і внутрішній ринок насичується за рахунок імпортованих поставок.

Таблиця 2. Найбільші товарні групи хімічної промисловості, що формували від'ємне сальдо у 2022 і 2023 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Імпорт у 2022 р.		Сальдо (2022 р.), тис. дол.	Імпорт у 2023 р.		Сальдо (2023 р.), тис. дол.
	тис. дол.	% до 2021 р.		тис. дол.	% до 2022 р.	
39 Пластмаси, полімерні матеріали	2 469 625,2	68,7	-2 045 120,2	2 798 188,4	113,3	-2 520 541,9
30 Фармацевтична продукція	1 856 232,8	60,7	-1 621 629,6	2 141 885,9	115,4	-1 863 233,9
31 Добрива	799 307,0	48,0	-629 095,0	1 231 188,6	154,0	-1 196 209,1
38 Різноманітна хімічна продукція	1 265 011,4	73,0	-1 131 277,8	1 218 016,5	96,3	-1 120 096,3
40 Каучук, гума	777 694,8	63,7	-732 056,1	934 010,9	120,1	-888 224,4
33 Ефірні олії	520 274,5	60,3	-448 764,4	805 286,1	154,8	-749 109,1
29 Органічні хімічні сполуки	617 532,8	77,1	-481 833,9	616 005,0	99,8	-495 910,1

Джерело: розраховано авторами за: Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

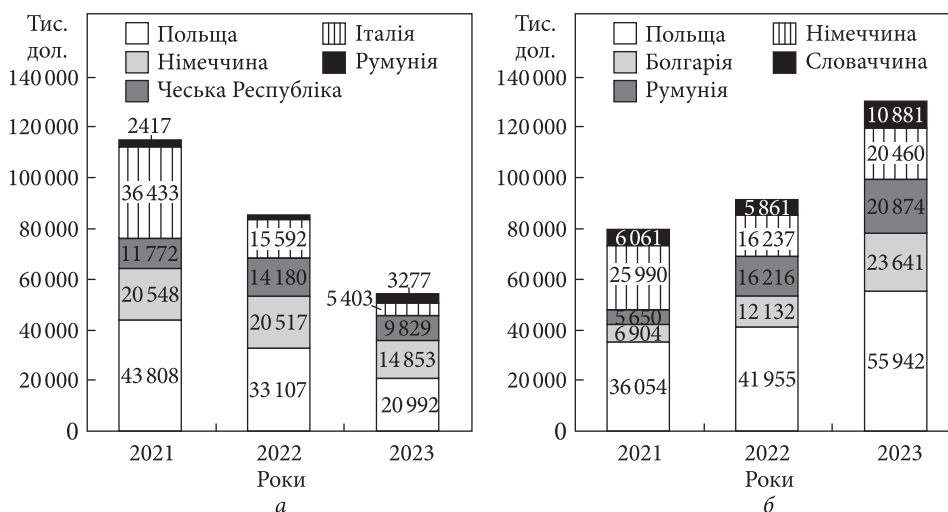

Рис. 2. Найбільші країни-партнери ЄС за товарною групою «28 Продукти неорганічної хімії» у 2021—2023 рр.: а — експорт; б — імпорт

Джерело: складено авторами за: Trade Map. ITC. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c28%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 та https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c28%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

Нині стан на внутрішньому споживчому ринку гірше відстежується Держстатом, але тенденції, закладені в довоєнні часи, на наш погляд, зберігаються. Незважаючи на значну міграцію, яка, звичайно, впливає на загальну виручку торгівлі, відносні цифри обсягу роздрібного товарообороту українських товарів є досить оптимістичними для виробників фармацевтичних товарів, побутової хімії, засобів догляду за автомобілями (табл. 1).

На наш погляд, попит на місцеві й локальні продукти зростатиме через їх меншу вартість порівняно з імпортними товарами і патріотичні настрої населення. Відповідно, це досить перспективні ніші для українського підприємництва. Позитивний ефект на сальдо зовнішньої торгівлі мають чинити заходи з витіснення імпорту на внутрішньому ринку за позиціями, наведеними в табл. 2, які демонструють, що два роки поспіль від'ємне сальдо в першу чергу формують дві товарні групи — пластмаси, полімерні матеріали і фармацевтична продукція.

Галузь демонструє негативні тренди й у зовнішній торгівлі з країнами ЄС, що підтверджується від'ємним торговельним сальдо за більшістю товарних позицій, яке продовжує зростати, і звуженням експорту, в якому домінує сировина (Ishchuk, Koval, 2019). У 2021 р. частка експорту продукції хімічної промисловості в країни ЄС зростає з 4 до 5 % порівняно з 2020 р., а імпорт хімічних товарів з країн ЄС склав 26 % загального обсягу імпорту з ЄС-27. Найбільше за часткою в структурі імпорту хімічних товарів у вартісному вираженні завозилося фармацевтичної продук-

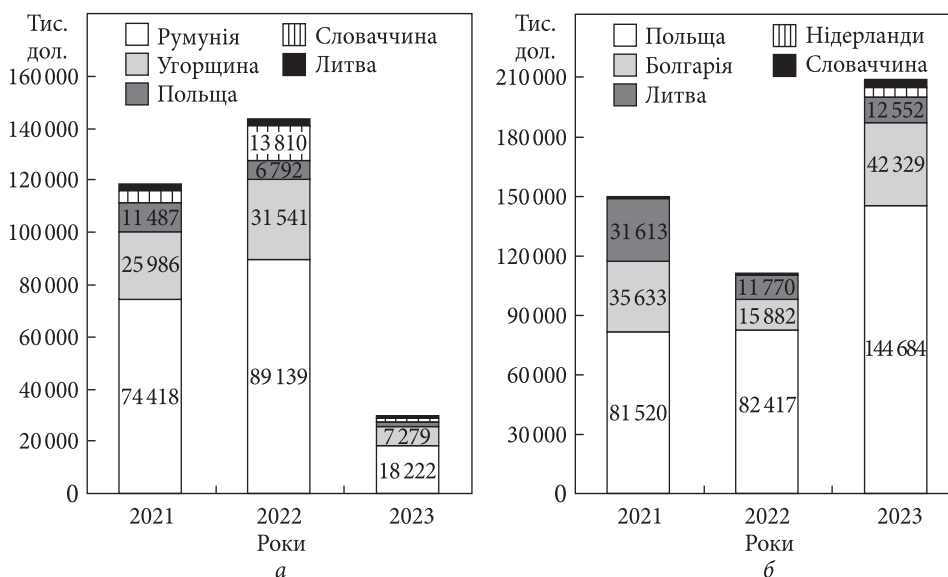

Рис. 3. Найбільші країни-партнери ЄС за товарною групою «3102 Добрива мінеральні або хімічні, азотні» у 2021—2023 рр.: а — експорт; б — імпорт

Джерело: складено авторами за: Trade Map. ITC. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c3102%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 та https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c3102%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

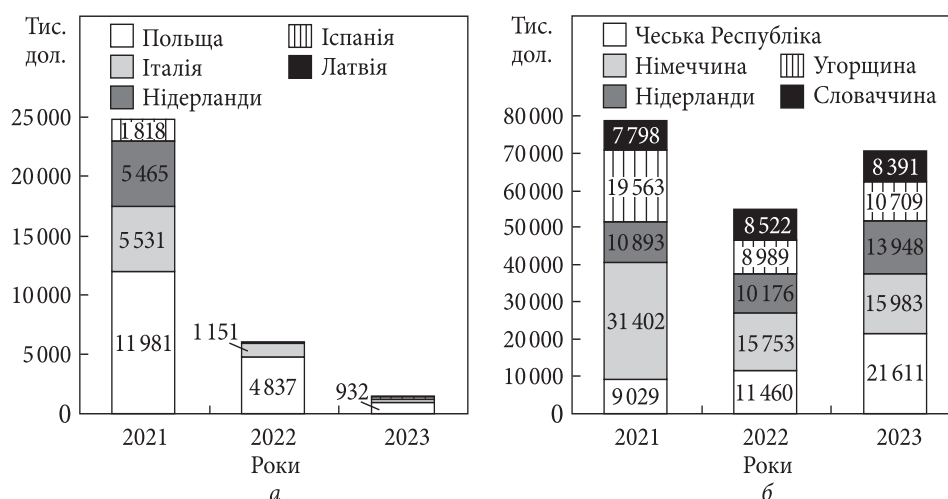

Рис. 4. Найбільші країни-партнери ЄС за товарною групою «3901 Полімери етилену в первинних формах» у 2021—2023 рр.: а — експорт; б — імпорт

Джерело: складено авторами за: Trade Map. ITC. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c3901%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 та https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c3901%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

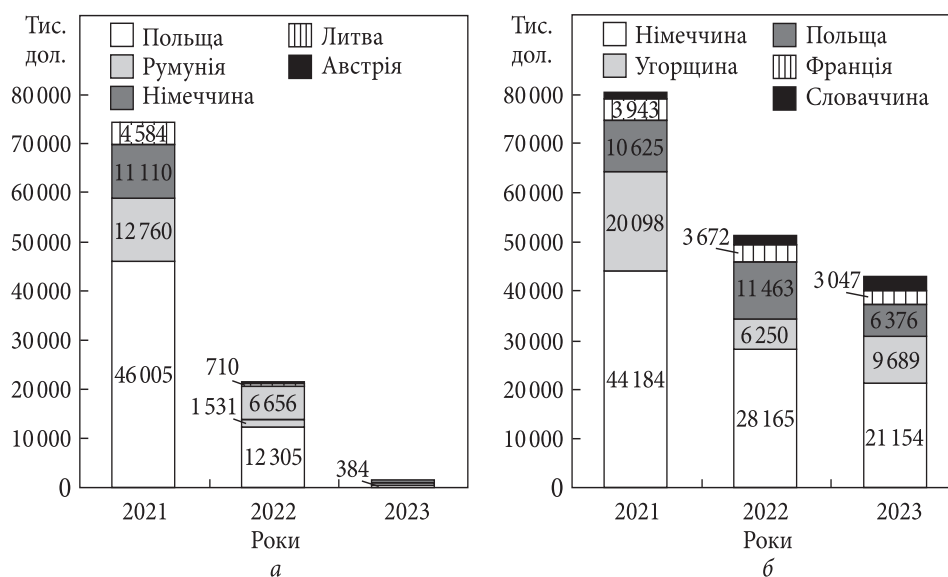

Рис. 5. Найбільші країни-партнери ЄС за товарною групою «3904 Полімери вінілхлориду або інших галогенованих олефінів у первинних формах» у 2021—2023 рр.: а — експорт; б — імпорт

Джерело: побудовано авторами за: Trade Map. ITC. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c42%7c%7c%7c3904%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c3%7c1%7c1%7c1 та https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c42%7c%7c%7c3904%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c3%7c1%7c1%7c1

ції (26,8 %), пластмас і полімерних матеріалів (23,7 %). Додатне торговельне сальдо в торгівлі хімічними товарами з країнами ЄС у 2021 р. Україна мала лише по продуктах неорганічної хімії, однак їх частка в загальному обсязі експорту хімічних товарів склала лише 0,6 %. З 2022 р. погіршилася ситуація з експортом і цих товарів хімічної промисловості. За даними 2023 р., обсяги імпорту продуктів неорганічної хімії утричі перевищують показники експорту з топ-5 країн ЄС — торговельних партнерів України (рис. 2).

Що стосується мінеральних добрив (група товарів УКТ ЗЕД 31), то можна відзначити зростаючий імпорт мінеральних добрив, викликаний об'єктивними факторами. Якщо раніше аміачна селітра в Україні вироблялася з орієнтацією на експорт, то нині, в умовах війни і введення українських санкцій проти російських і білоруських імпортерів, попит на неї динамічно зростає на внутрішньому ринку. Скорочення експорту відбувається завдяки не тільки зростанню внутрішнього попиту, а й скороченню попиту на світовому ринку. Аміачна селітра українського походження має масу тарифних і нетарифних обмежень на ринках інших країн, передусім у ЄС. Її експорт туди стає дедалі обтяжливим, а зростаючий внутрішній попит на мінеральні азотні добрива дедалі повніше задовольняється за рахунок імпорту (рис. 3).

Таблиця 3. Найбільші ринки хімічної продукції країн ЄС-27 у 2022 р.

Місце	Країни	Обсяг торгівлі, млрд євро	%
1	США	78	16,3
2	Китай	77	16,1
3	Велика Британія	56	11,6
4	Швейцарія	28	5,8
5	Туреччина	20	4,2
6	Південна Корея	19	3,9
7	РФ	16	3,4
8	Японія	14	3,0
9	Індія	14	2,8
10	Бразилія	10	2,0
...			
26	Україна	4	0,8
...			
Разом по EU-27		477,6	100

Джерело: складено авторами за: 2023 Facts And Figures Of The European Chemical Industry. *cefic*. URL: <https://cefic.org/a-pillar-of-the-european-economy/facts-and-figures-of-the-european-chemical-industry/> (дата звернення: 19.04.2024).

Основними імпортними продуктами були полімери і пластмаси (майже чверть імпорту хімічних товарів). Імпорт з країн ЄС, зокрема, полімерів етилену в первинних формах і каучуків, ПВХ постійно зростає. Натомість показники експорту в ці країни у 2023 р. демонструють катастрофічно низькі значення (рис. 4 і 5).

Переробка полімерної продукції в Україні розвивається незадовільними темпами з огляду на незабезпеченість власною сировиною для полімерів. За даними Міністерства економіки України¹⁰, у 2022 р. імпорт пластмас і полімерних матеріалів тільки з країн ЄС скоротився на 24,2 %, фармацевтичної продукції — на 35,9 %, іншої хімічної продукції — на 20,2 %. Однак наразі Україна розглядає ринок хімічної продукції ЄС як один із найперспективніших, хоча її частка на його ринку є незначною: на Україну припадає всього 0,8 %, і вона посідає 26-те місце (табл. 3). Позиції української хімічної промисловості на цьому ринку суттєво послаблює зростання цін на газ для вітчизняних товаровиробників.

¹⁰ Вісник торгівельних відносин Україна — ЄС, 2022. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=en-GB&id=764d2192-0611-4467-a9ac-deeb578fce4e&title=BulletinOfUkraineEuTradeRelations-2022>

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНУ

Хімічна промисловість ЄС до 2050 р. має амбітні плани щодо завершення модернізації і подальшого розвитку як кліматично нейтральна і циркулярна галузь, що забезпечується переходом на цифрові технології та інноваційним розробленням безпечних і стійких хімікатів. Багато змін, пов'язаних з екологічним підходом до виробництва хімічної продукції, визначаються нормативними актами ЄС і внутрішніми директивами окремих країн. Ці зміни супроводжуються низкою ініціатив, такими як використання сировини природного походження, енергозберігаючі технології виробництва або скорочення викидів CO₂.

Загальні вимоги до промислового сектору означено в Новій промисловій стратегії Європи, пакеті промислової політики ЄС¹¹, інших нормативно-правових документах ЄС, зокрема, у Директиві 2010/75/ЄС з регулювання діяльності промислових секторів (упровадження Найкращих доступних технологій та методів управління), і передбачають імплементацію в усіх галузях промисловості країн — членів ЄС. Обіг хімічних речовин і хімічної продукції на ринку ЄС регулюється низкою основних документів ЄС¹². Водночас промислова політика має враховувати специфічні потреби й особливості окремих секторів, тому до основного документа політичних рішень для переходу до кліматично нейтральної Європи — Європейської зеленої угоди (EU Green Deal) — були включені сталеливарна, цементна, текстильна, а також хімічна промисловість з метою мобілізації цих секторів до запровадження економіки замкнутого циклу і тривалого стійкого зростання.

¹¹ Законодавчі ініціативи ЄС, ухвалені у 2023—2024 рр.: Закон про нульову чисту промисловість — Regulation (EU) 2024/1735 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on establishing a framework of measures for strengthening Europe's net-zero technology manufacturing ecosystem and amending Regulation (EU) 2018/1724, 2024/1735, 28.6.2024. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1735/oj>; Закон ЄС про важливу сировину — European Critical Raw Materials Act. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/green-deal-industrial-plan/european-critical-raw-materials-act_en; План реформи ринку електроенергії у ЄС, щоб зробити його більш стійким і забезпечити енергетичний перехід.

¹² Регламент REACH № 1907/2006 від 18.12.2006 р. щодо виробництва, надання на ринку та використання хімічних речовин та хімічної продукції — Regulation (EC) No 1907/2006 — Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH) Latest update: 14/03/2024. URL: <https://osha.europa.eu/en/legislation/directives/regulation-ec-no-1907-2006-of-the-european-parliament-and-of-the-council>; Регламент ЄС № 1272/2008 CLP — Regulation (EC) No 1272/2008 — classification, labelling and packaging of substances and mixtures (CLP) Latest update: 14/03/2024 (URL: <https://osha.europa.eu/en/legislation/directives/regulation-ec-no-1272-2008-classification-labelling-and-packaging-of-substances-and-mixtures>) щодо класифікації, маркування та пакування небезпечних хімічних речовин та сумішей, яким доповнено механізми Регламенту REACH у частині виконання зобов'язань виробників та імпортерів хімічної продукції щодо введення в обіг незареєстрованих речовин згідно з Регламентом REACH № 1907/2006.

Трансформація європейської хімічної промисловості дозволить упровадити нові технологічні рішення в інші галузі, зокрема, для подовження терміну служби вітрових турбін, перетворення відходів на екологічно чисте волокно для вторинного використання в текстильній промисловості тощо.

Однак наслідки російської війни проти України впливають і на європейську хімічну промисловість, що виражається в зниженні попиту на продукцію, здорожчанні енергоресурсів, зростанні процентних ставок та інфляції. За результатами січня — вересня 2023 р. в хімічній галузі ЄС виробництво впало на 10,6 %; у III кварталі 2023 р. також знизилася завантаження потужностей до 74,1 %¹³.

Досягнення нових цілей європейської хімічної промисловості з кліматичної нейтральності потребує виконання вимог щодо:

- забезпечення справедливого і рівного доступу до сировини й енергії за конкурентоспроможними цінами, сприятливих правових і регуляторних умов. Для залучення інвестицій у нові потужності галузі потрібен доступ до найважливіших ресурсів, зокрема енергії та сировини, за конкурентними цінами;

- скоординованої взаємодії між промисловою, кліматичною, екологічною й енергетичною політикою ЄС, кращого розуміння її сукупного впливу на витрати;

- забезпечення дотримання нових законодавчих положень щодо посилення кліматичної нейтральності. Ключовою вимогою стосовно майбутньої конкурентоспроможності хімічної промисловості є створення стабільного і передбачуваного нормативно-правового середовища. Нові положення щодо діяльності підприємств хімічної промисловості стосуються охорони здоров'я, безпеки і захисту навколишнього середовища, зміни клімату й питань енергетики і суворо регулюються законодавством. Проте такі фактори, як зміни валютних курсів, висока вартість робочої сили, регуляторний і податковий тягар, можуть обмежити розвиток європейської хімічної промисловості (Шевцова, 2020).

Проблеми трансформації хімічної промисловості є актуальними і в Україні, яка перебуває на шляху євроінтеграції, що супроводжується адаптацією законодавства до стандартів Європейського Союзу. Підтвердженням цьому є активізація роботи між Україною і ЄС з підготовки підписання Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (Agreements on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods) щодо 27 секторів¹⁴. Водночас для виконання всіх вимог Угоди в частині технічних бар'єрів у торгівлі крім норм так званого Нового підходу, що вже ввійшли до неї, необхідно включити й інші нормативні акти, які діють у ЄС і визначають питання безпечності нехарчових товарів (хімікатів, косметики, фармацев-

¹³ The european chemical industry. A vital part of Europe's future. URL: https://cefic.org/app/uploads/2023/12/2023_Facts_and_Figures_The_Leaflet.pdf

¹⁴ Визначено в Додатку III Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_a11#n3

тичної продукції тощо)¹⁵. Гармонізація цих норм є важливим етапом у частині належного виконання Угоди про асоціацію, що посилить перспективи України в контексті впровадження Європейського зеленого курсу та його впливу на торговельно-економічні відносини між Україною і ЄС.

У 2024 р. українська сторона (у особі президента Союзу хіміків України О. Голубова) приєдналася до кола підписантів «Антверпенської декларації про Європейську промислову угоду», долучившись таким чином до європейського плану дій із створення стійкого і конкурентоспроможного промислового сектору через підтримку й збереження базових енерго- і наукомістких галузей промисловості (хімічної, деревообробної, сталеливарної, текстильної, паперової, скляної, керамічної тощо) на період енергетичного переходу. Це дозволить привернути увагу до проблем хімічної галузі й вітчизняної галузевої науки як важливої ланки в процесі розробки пріоритетних проектів щодо внутрішньої переробки і самозабезпечення сировиною, розвитку інноваційних процесів у галузі й наукового супроводу проектів з огляду на створення кращих інвестиційних перспектив.

ЄС послідовно впроваджує сталі / «зелені» публічні закупівлі, які в Україні ще не досить розвинуті. Розширення практики їх використання має сприяти розвитку імпортозаміщення, зміні суспільного споживання, забезпечити підвищення рівня обізнаності представників влади, українських компаній і підприємств щодо їх застосування. Сталі публічні закупівлі дозволяють ефективніше здійснювати державні закупівлі із застосуванням як критеріїв відбору вимог екологічних і соціальних стандартів, використанням інструменту розрахунку вартості життєвого циклу предмета закупівель (Барановська та ін., 2013). Такий підхід відповідає вимогам законодавства ЄС і багатьох країн світу, Закону України «Про публічні закупівлі», Угоди СОТ про державні закупівлі (Agreement on Government Procurement), Стратегії реформування системи публічних закупівель («дорожня карта»), затвердженої Кабінетом Міністрів України¹⁶.

Дослідження досвіду країн ЄС доводить¹⁷, що врахування екологічних критеріїв під час державних публічних закупівель підвищить конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на світовому ринку і сприятиме розширенню ринкової частки малих і середніх підприємств. У міжнародній практиці сприяння розвитку зеленої економіки реалізується багато проектів, які стимулюють до впровадження сталих / «зелених» закупівель у різних секторах промисловості, зокрема, і в таких пріоритетних галузях хіміч-

¹⁵ Інтеграція в рамках асоціації: динаміка виконання угоди між Україною та ЄС. Аналітичний звіт. Вид. п'яте, допов. За ред. В. Мовчан, І. Коссе. 2023. 179 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/Integration_UA_EU/Report_Integration_final_ua.pdf

¹⁶ Про Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожня карта»). Розпорядження Кабінету Міністрів України № 175-р від 24.02.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80#Text>

¹⁷ SPP Regions. Annual Monitoring Report 2017. 17 p. URL: <https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5b21ce7b5&appId=PPGMS>

ної промисловості, як виробництво термоізоляційних матеріалів, фарбувальних матеріалів, мийних і чистильних засобів, фармацевтика тощо. Наприклад, досвід Німеччини¹⁸ в застосуванні «зелених» закупівель показує, що компанії, які прагнуть до здійснення екологічно чистих закупівель, можуть розраховувати на підтримку відповідних державних агенцій вищого рівня організаційної ієрархії, а правила «зелених» закупівель включено до існуючих умов закупівель.

Українська хімічна галузь має відбудовуватися з урахуванням вимог ЄС щодо забезпечення стійких продовольчих систем і Європейського зеленого курсу. До того ж у ЄС обґрунтовано важливість стимулювання інновацій у галузі безпечних і стійких хімічних речовин для захисту громадян і навколишнього середовища (The EU's chemicals strategy for sustainability towards a toxic-free environment)¹⁹, а також зобов'язання щодо введення обмежень згідно з ухваленою Європейською комісією «дорожньою картою» обмежень груп токсичних хімікатів. Ці документи повинні стати орієнтирами для розвитку вітчизняної хімічної промисловості, сприяти підвищенню стійкості й конкурентоспроможності підприємств галузі.

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ І ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ГАЛУЗІ

Першочерговими завданнями відбудови хімічної промисловості мають стати такі.

У частині забезпечення відновлювального розвитку хімічної промисловості в процесі подолання наслідків війни:

- модернізація (створення) базових виробництв хімічної галузі в повоєнний період на сучасній технічній і технологічній базі, особливо щодо постраждалих підприємств, які зазнали руйнувань або опинилися в зоні ведення бойових дій; затвердження на рівні Кабінету Міністрів України переліку базової хімічної продукції стратегічного значення для національної економіки і гарантії інвестиційної підтримки щодо реалізації інвестиційних проектів з модернізації / відновлення таких виробництв;
- створення конкурентних імпортозаміщуючих виробництв і збільшення частки хімічної продукції на внутрішньому ринку, насамперед, для технологічних потреб галузей промисловості й будівництва (добавки до бензинів, хімічні харчові добавки, поверхнево-активні речовини, технології виготовлення неформових виробів для використання в будівництві, нанополімери для будівництва і ремонту доріг тощо);

¹⁸ Green public procurement. *Umwelt Bundesamt*. URL: <https://www.umweltbundesamt.de/en/topics/economics-consumption/green-public-procurement#strap-14572> (дата звернення: 19.03.2024).

¹⁹ The Return of Industrial Policy in the European Union. *Green European Journal*. 2023. Feb 07. URL: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-return-of-industrial-policy-in-the-european-union/> (дата звернення: 21.04.2024).

- для підтримки вітчизняних імпортозаміщуючих виробництв, що припинили діяльність з різних причин, встановлення контактів з їх власниками і проведення з ними перемовин щодо відновлення діяльності підприємств (зокрема, ТОВ «Карпатнафтохім»), налагодження відносин з потенційними інвесторами для післявоєнної відбудови підприємств з виробництва азотної хімії, полімерних матеріалів тощо;
- з метою відновлення і нарощування експортного потенціалу галузі в традиційних нішах впровадження дієвих механізмів фінансової підтримки експортерів, зокрема, створення дієздатних систем експортного кредитування і страхування, інформаційно-консультативної підтримки реєстрації вітчизняної хімічної продукції (хімічних речовин) у країнах ЄС відповідно до Регламентів REACH/CLP;
- забезпечення імплементації національної науково-технічної регуляторної бази, наприклад, у частині виконання міжнародних зобов'язань щодо імплементації в Україні системи національних інформаційно-технічних довідників за найкращими доступними хімічними технологіями, що гармонізована з EU Best Available Techniques reference documents (BREFs), надання їм статусу нормативних документів;
- для підтримки вітчизняного товаровиробника посилення захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції на основі використання модернізованої нормативно-правової бази з торговельного захисту (нові редакції законів України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту») (Ковеня, Деєва, 2017);
- доопрацювання, з огляду на нові виклики, і ухвалення стратегії модернізації хімічної промисловості України²⁰ й програми відновлення хімічної промисловості в повоєнному періоді, затвердження переліку пріоритетних інвестиційних проектів з розвитку хімічної промисловості на період до 2030 р.;
- активізація діяльності галузі згідно із затвердженою концепцією всеукраїнської платформи «Зроблено в Україні», яка потребує наповнення її змісту конкретними адресними заходами. Водночас при плануванні заходів щодо відновлення хімічної промисловості необхідно провести аудит і діагностику стану справ у кожному сегменті галузі, передусім пов'язаних із зміцненням обороноздатності країни (виробництво вибухових речовин), з метою визначення «вузьких місць» і викликів, що постали перед вітчизняною хімічною промисловістю;
- розширення повноважень галузевих асоціацій при ухваленні стратегічних управлінських рішень щодо промислового розвитку, зокрема і в хімічній промисловості;

²⁰ Стратегія розвитку хімічної промисловості. ДП «Черкаський НДІТЕХІМ» науково-дослідний інститут. URL: <http://www.nditekhim.com.ua/strategiya-rozvytku-himichnoyi-promyslovosti-ukrayiny.html> (дата звернення: 02.04.2024).

- удосконалення нормативно-правової бази щодо сприяння переробці хімічних речовин і гармонізованому збиранню, сортуванню й механічній переробці відходів хімічних виробництв і розвиток ринків вторинної сировини на основі принципів європейських підходів щодо сталості й прискорення переходу до циркулярної економіки (The Committee of the Regions. A new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe, Plastics Europe. Sustainability)²¹.

У частині забезпечення сталого розвитку хімічної промисловості:

- довгостроковим пріоритетом залишається декарбонізація економіки, у тому числі промисловості (підвищення енергоефективності, розвиток циркулярної економіки і синхронізація з Європейським зеленим курсом). Ст. 365 Угоди про співробітництво України з ЄС охоплює цілі розвитку стратегії щодо навколишнього середовища, у сферах покращення якості повітря, якості води і управління водними ресурсами, відходами і ресурсами; промислове забруднення хімічними речовинами, що спричиняє необхідність включення в промислові стратегії інвестування в технології хімічної нейтралізації наслідків, виробництво хімічних реагентів, перероблення гумотехнічних відходів у нову сировину. В цьому контексті важливим напрямом, яким займаються хімічні підприємства, є переробка відходів, зокрема гуми, на енергію, спалювання гуми для виготовлення нових гумотехнічних виробів, піроліз²²;

- необхідність першочергового відновлення на принципах «зеленої хімії» навколишнього середовища після руйнівного воєнного впливу, зокрема для замінованих територій, від вибухонебезпечних предметів, знезараження територій, забруднених хімічними речовинами, і впровадження технологічних новацій у традиційні процеси хімічних виробництв для мінімізації шкідливого впливу, ефективності й безпечності знищення, знешкодження, оброблення і утилізації відходів, що утворилися внаслідок руйнувань і бойових дій;

- невідкладна практична імплементація в Україні технічного законодавства ЄС у сфері обігу хімічної продукції на внутрішньому ринку; забезпечення відповідності продукції, що виготовляється, міжнародним нормам з екологічної та хімічної безпеки;

- сприяння використанню можливостей європейських програм, спрямованих на створення і передання наукових досягнень бізнесу (проектно-грантові програми ЄС «Горизонт — Європа», європейська технологічна платформа «Сійка хімія»).

²¹ Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України. Наук. доповідь. НАН України; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcsjaro-rovojennoj-ekonomiky.pdf>

²² В Україні лідером з утилізації гумотехнічних виробів є компанія «УтильВтор-Пром», виробничий комплекс якої відповідає всім екологічним і санітарним нормам України, вимогам Директиви Європейського Союзу ЄС 76/2000.

У частині підтримки галузі для реалізації інвестиційних проєктів:

- ефективним механізмом для підтримки галузі є державно-приватне партнерство і підтримка на цій основі пріоритетних проєктів розвитку шляхом надання державних гарантій. Надання гарантій — одна з найпоширеніших форм участі держави в проєктах державно-приватного партнерства;
- підвищення конкурентоспроможності продукції, що виробляється, на основі поглиблення виробництва готової продукції і матеріалів; розширення ланцюга переробки хімічної сировини, зниження ресурсовитратності виробництва шляхом створення виробництв, необхідних для розвитку інших галузей; залучення підприємств до глобального виробничого ланцюжка і налагодження експорту виробленої продукції спільно з «третіми» державами;
- створення умов для залучення приватних, зарубіжних інвестицій і сучасних технологій, що забезпечують виробництво якісної та конкурентоспроможної хімічної продукції;
- відновлення динаміки й обсягів товарного виробництва є можливим на основі модернізації (реконструкції) діючих хімічних підприємств, реалізації високотехнологічних інвестиційних проєктів. Державна підтримка повинна фокусуватися на структуроутворюючих галузевих і соціально значущих проєктах для забезпечення їх фінансової ефективності. Державні гарантії на портфельній основі як новий фінансовий інструмент, що дає можливість підприємцям отримати банківське фінансування за зниженою процентною ставкою, на наш погляд, дозволять реалізувати галузеві значущі інвестиційні та інфраструктурні проєкти;
- надання пріоритетності реалізації інвестиційних проєктів, передусім для забезпечення потреб ОПК (модернізація внутрішнього виробництва на базі більш глибокої переробки місцевої сировини, використання сучасних технологій, створення замкнених технологічних циклів у виробництві продуктів неорганічної та органічної хімії, вибухових речовин, титанової продукції, полімерної і гумовотехнічної продукції);
- внесення проєкту з діоксиду титану до портфеля проєктів Фонду розвитку України, що спрямований на реалізацію значних капіталомістких інвестиційних проєктів для відновлення України;
- розширення покриття страхування від воєнних ризиків на техногенно небезпечні підприємства хімічної промисловості;
- стимулювання розвитку композиційних матеріалів і виробів з них.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило констатувати, що через воєнні дії у хімічній промисловості України відбулися небезпечні зміни за всіма аспектами функціонування галузі: руйнування і пошкодження зазнала низка провідних підприємств, зменшилася кількість діючих підприємств, частина з яких зупинилась або була змушена релокуватися до більш безпечних

регіонів через загрозу обстрілів, значно скоротилася чисельність промислово-виробничого персоналу галузі, відбулися падіння попиту на внутрішньому ринку й зміни логістики, зменшення в рази обсягів виробництва і зовнішньоекономічного обороту. Від'ємне зовнішньоторговельне сальдо зросло за більшістю товарних груп, а із зміною зовнішньоекономічних векторів торгівлі спостерігається вкрай незначне проникнення вітчизняних хімічних товарів на європейський ринок.

Відновлення хімічної промисловості має здійснюватися відповідно до сучасних вимог ринку, ключовим орієнтиром яких стають інвестиції в інновації, пов'язані із створенням сучасної технічної і технологічної бази, переробкою відходів, збільшенням використання альтернативної сировини в хімічних процесах, упровадженням досліджень і розробок у галузі хімії, і розвиток промислових біотехнологій, що дозволить у стійкий спосіб відповідати на нагальні виклики суспільства. З метою підвищення конкурентоспроможності хімічної промисловості України такі зрушення покликані сприяти: формуванню інтегрованих структур для виробництва хімічної продукції; створенню кластерів та інших територіальних об'єднань підприємств різних видів економічної діяльності для здійснення національних проєктів.

Потенціал розвитку вітчизняної хімічної промисловості може бути реалізований шляхом відновлення внутрішнього ринку, розширення експорту та інтернаціоналізації хімічних секторів у контексті інтеграції у європейські та міжнародні ланцюги доданої вартості; включення інноваційних підприємств у відповідні європейські програми інноваційного розвитку, програми підтримки переходу українських підприємств на міжнародні технічні стандарти, у кооперації, кластероутворенні й міжкластерній співпраці.

Перспективи подальших розробок, на нашу думку, пов'язані із забезпеченням відновлювального розвитку хімічної промисловості в процесі подолання наслідків війни, передусім щодо реконструкції традиційних базових виробництв і створення нових малотоннажних хімічних підприємств, зокрема в органічній і неорганічній хімії, запуском виробництв полімерної продукції, реалізацією високотехнологічних інвестиційних проєктів для забезпечення обороноздатності країни, локалізацією виробництва і дослідженням можливостей галузі бути залученою до глобальних (європейських) ланцюгів доданої вартості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Ishchuk, S., Koval, L. (2019). Development of chemical industry in Ukraine and the world: comparative estimation. *Journal of European Economy*. Vol. 18. No. 2. P. 270—284. <https://doi.org/10.35774/jee2019.02.270>
- Ковеня, Т., Деева, О. (2017). Нова редакція Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну». *Хімічна промисловість України: науково-технічний журнал*. № 3. С. 3—18. URL: <http://nditekhim.com.ua/wp-content/uploads/2018/08/Himichna-promyslist-3-2017-1.pdf>

- Шевцова, Г. (2022). Довгострокові фактори і тенденції розвитку хімічної промисловості України. *Економіка промисловості*. № 2. С. 25—52. <http://doi.org/10.15407/econindustry2022.02.025>
- Шевцова, Г. (2020). Сучасні тренди та пріоритети розвитку європейської хімічної індустрії: аналітичний огляд. *Вісник економічної науки України*. 2(39). 36-45. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).36-45](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).36-45)
- Барановська, В., Берзіна, С., Богдан, О. та ін. (2013). Настанова щодо застосування зелених закупівель в державному та приватному секторах економіки. Методичний посібник. Київ, вид-во «Інтерсервіс». 76 с.

Надійшла 10.06.2024

Прорецензована 28.06.2024

Доопрацьована 19.08.2024

Підписана до друку 26.08.2024

REFERENCES

- Ishchuk, S., Koval, L. (2019). Development of chemical industry in Ukraine and the world: comparative estimation. *Journal of European Economy*. Vol. 18. No. 2. P. 270-284. <https://doi.org/10.35774/jee2019.02.270>
- Kovenya, T., Deyeva, O. (2017). The new version of the Law of Ukraine “On the Application of Special Measures Regarding Imports to Ukraine”. *Chemical Industry of Ukraine: scientific and industrial journal*. No. 3. P. 3-18. URL: <http://nditekhim.com.ua/wp-content/uploads/2018/08/Himichna-promyslist-3-2017-1.pdf> [in Ukrainian].
- Shevtsova, H. (2022). Long-term factors and trends in the development of the Ukrainian chemical industry. *Economy of Industry*. No. 2. P. 25-52. <http://doi.org/10.15407/econindustry2022.02.025> [in Ukrainian].
- Shevtsova, H. (2020). Current trends and priorities of the European chemical industry's development: an analytical review. *Herald of the Economic Sciences of Ukraine*. 2(39). 36-45. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).36-45](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).36-45) [in Ukrainian].
- Baranovska, V., Berzina, S., Bohdan, O. et al. (2013). Guidelines for the use of green procurement in the public and private sectors of the economy. Kyiv. 76 p. [in Ukrainian].

Received on June 10, 2024

Reviewed on June 28, 2024

Revised on August 19, 2024

Signed for printing on August 26, 2024

Liudmyla Deineko, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Head of the Department of Industrial Policy
Ella Sheludko, PhD (Econ.),
Senior Research Fellow of the Department of Industrial Policy
Mariia Zavorodnia, PhD (Econ.),
Research Fellow of the Department of Industrial Policy
Olha Zarudna, Junior Research Fellow of the Department of Industrial Policy
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

CHEMICAL INDUSTRY UNDER THE IMPACT OF WARTIME AND EUROPEAN INTEGRATION CHALLENGES

The trends and threats affecting the development of the industry are highlighted in view of current challenges related, first of all, to the Russian Federation's military aggression against Ukraine. Damage to enterprises, war-induced migration of the population and logistical gaps significantly slowed down the adaptation of producing facilities to new operating conditions, considerably reduced the volume of export shipments and narrowed the range of chemical exports, increased import dependence, complicated import substitution due to the increase in the volume of competing imports, the shortage of qualified personnel, the reduction in investment support for meeting the industry's needs.

The prospects for the development of the industry are linked to the intensification of the innovative development of enterprises through the prism of the implementation of investment projects in the field of deep processing of various types of raw materials, the introduction of new technologies, and the use of public-private partnership tools. The possibilities for recovery of certain chemical sectors based on the implementation of investment projects stimulating import substitution in the industry are studied.

Solving the tasks of recovery and creating new opportunities for industrial business require taking into account the European experience in enhancing the technological and innovation levels of chemical production. The limitations and peculiarities of the European chemical industry's transformation are revealed, and a number of initiatives introduced in Ukraine are analyzed in terms of adapting European experience to the tasks of the post-war recovery of the industry. The post-war recovery of the chemical industry will involve creating a conceptual vision of the industry's economic resilience, which combines: the ability to resist external factors, reduce vulnerability and support the economy's ability to recover, primarily on a new technological basis. Measures are proposed for the restorative development of the chemical industry in the process of overcoming the consequences of the war, for ensuring the resilience of the industry and supporting it in the implementation of strategically important investment projects; the tools for supporting the production of import substitute products are substantiated.

Keywords: *chemical industry; resilience; recovery; import substitution; investment projects; European integration.*